यद्धरत्ना० पृथो० भीष्मक तत्राचे भङ्गके यद्धना० ।

भीषक त्रि० भीषयते भी-णिच्-ण्वुल् । भयकारके हेमच० ।

भीषण पु० भीषयते भी-णिच्-ल्यु १भयानकरसे २कुन्दुरुके ३हिङ्गुलाके रालनि० ४शङ्खस्य ५महादेवे यद्धरत्ना० ६कपोते च पु० ७गाढे ८दारुणे च त्रि० मेदि० ।

भीषा स्त्री भी-णिच्-सुक् भावे अङ् । १भयप्रदर्शने "शैलं वा भीषया हरन्मनः । स्वार्थे णिच् । २भये च "भीषास्माद्वातः पवते" श्रुतिः । तृतीयास्थाने वेदे आप् ।

भीष्म न० भी-णिच्-सुक् अपादाने मक् । १भयानकरसे अमरः । २भयानके त्रि० ३रुद्रे ४राक्षसे पु० हेमच० ५गङ्गागर्भजाते शान्तनुपुत्रभेदे पु० गङ्गाजशब्दे दृश्यम् ।

भीष्मक पु० रुक्मिण्याः पितरि ऋषभेदे हरिवं० ८१ अ० ।

भीष्मकेशव पु० काशीस्थे केशवमूर्त्तिभेदे काशी० ११अ० ।

भीष्मजननी स्त्री ६त० । गङ्गायाम् रालनि० । गङ्गाजशब्दे २४८१ पृ० दृश्यम् ।

भीष्मपञ्चक न० भीष्मेण प्राप्तमुपदिष्टं वा पञ्चकम् । कार्त्तिकशुक्लैकादश्यादिषु १पञ्चसु तिथिषु तत्कर्त्तव्ये २व्रतभेदे च । तल्लक्षणं यथा "भीष्मेणैतत् पुरा प्राप्तं व्रतं पञ्च दिनात्मकम् । एकादश्यां वासुदेवस्य तेनोक्तं भीष्मपञ्चकम्" हेमा० ब्र० नारदपु० । पश्चात् तेन च पाण्डवायोपदिष्टं यथोक्तं तत्रैव "इदं भीष्मेण धर्म्यं च श्रुतवत्यगतेन च । तदेवात्र समाख्यातं दुष्करं भीष्मपञ्चकम्" । तत्कालश्च तथोक्तो यथा "कार्त्तिकस्य शुभे पक्षे स्यात्तु सम्यगवतव्रतः । एकादश्यान्तु गृह्णीयात् व्रतं पञ्च दिनात्मकम्" । तत्रैव तद्विधानं दृश्यम् ।

भीष्मरत्न हिमालयोत्तरदेशजातशुक्लवर्णप्रस्तरविशेषे । तस्योत्पत्त्यादि यथा "सूत उवाच । "हिमवत्युत्तरे देशे वीर्यं पतितं सुरद्विषस्य । तस्मात्प्रसूतमानाकाकरतां भीष्मरत्नानाम् । शुक्लाः शङ्खाञ्जनिभाः स्त्रीनाकसन्निभाः प्रभावन्तः । प्रभवन्ति ततस्तरुणा वज्रनिभा भीष्मपाषाणाः । हिमाद्रिप्रतिबद्धं शुद्धमपि श्रद्धया विधत्ते यः । भीष्मपिण्डं पीठादिषु स सम्पदं सर्वदा लभते । प्रत्ययुक्तस्य तस्यैव धारयान्मुनिपुङ्गव ! । विधाय तानि तस्यैव सर्वाण्येव महीतले । विधमा न बाधन्ते वै तमरक्षनिवासिनः । सीपेऽपि शङ्खपरभृङ्गरसिंहपाषाणादयो चिह्नाः । तस्योत्पत्त्यन्तित कृतिनो भवन्ति भवं न चापि तद्रूपत्वितम् । भीष्मपिण्डं चयुक्तः सम्यक् संप्राप्ताकुलितनवा । पितृतर्पणे पितॄणां तद्भिर्वंशवर्णिको भवति । शाम्यन्त्युद्भूतान्यपि सर्पोल्लाकुलचिकविषाणि । सर्पिजाग्निवैरि तस्करभयानि भीमानि नश्यन्ति । सैवत्रवाहकाभं पद्मं पीतप्रभं प्रभाहीनम् । अविनश्यति विवर्णं दूरात् परिवर्जयेत् प्राज्ञः । मूल्यं प्रकल्पनमेषां विबुधवरैर्दैवकालविज्ञानात् । दूरे भूतानां वस्तु किञ्चिन्निकटप्रसूतानाम् गारुडे ७६अ० । भीष्मगयादयोऽप्यत्र ।

भीष्मसू स्त्री भीष्मं सूते सू-क्विप् । गङ्गायाम् अमरः ।

भीष्माष्टमी स्त्री ६त० । भीष्मस्य देहत्यागदिवसे माघस्य शुक्लाष्टम्याम् । अतस्तस्मिन् दिने सर्ववर्णैस्तस्य तर्पणं कार्य्यम् यथोक्तं ति० त० भविष्योत्तरे "शुक्लाष्टम्यान्तु माघस्य दद्याद् भीष्माय यो जलम् । संवत्सरकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति" । अवश्यकृता श्रुतिः "अष्टम्यान्तु सिते पक्षे भीष्माय सतिलोदकम् । अन्नञ्च विधिवद्दद्युः सर्वे वर्णा द्विजातयः" । सर्वे इत्युपादानात् ब्राह्मणक्षत्रियोरप्यधिकारः । द्विजातय इति सम्बोधनम् "ब्राह्मणस्त्वन्यवर्णानां यः करोत्यौर्द्धदेहिकम् । तदर्थत्वमसौ याति इह लोके परत्र च" इति मरीचिवचनन्तु भीष्मतत्त्वेतरपरम् । तथा च श्रुतिः । "ब्राह्मणाद्यास्तु ये वर्णा दद्युर्भीष्माय नो जलम् । संवत्सरकृतं तेषां पुण्यं नश्यति सत्तम !" । अन्यवर्णजलदाननिषेधस्तु प्रकरणादपि भ्रात्रादिविषय इति श्रीदत्तः । "आभिरङ्गिरराप्रोक्त पुत्रपौत्रोचितां क्रियाम्" इत्यार्षसामान्ये पुत्रपौत्रोचितामित्यभिधानात् पितृकर्मरीत्या तत्र कर्त्तव्यम् । ब्राह्मणः पितृतर्पणानन्तरं क्षत्रियादिकस्तु तत् पूर्वं तर्पयेत् इति संवत्सरप्रदीपादयः । अत्र बीजं वर्णज्येष्ठ्यम् रघु० ।

भुक्त त्रि० भुज-कर्मणि क्त । १भक्षिते २ज्ञातभोगे च भुक्तं भोग्यं रवेस्त्यजेत्" भोज० ता० । भावे-क्त । ३भक्षणे न० ।

भुक्तभोग त्रि० भुक्तः कृतो भोगो येन । कृतभोगे "जहात्येनां भुक्तभोगामजोऽन्यः" श्वेता० उ० ।

भुक्तसमुज्झित त्रि० पूर्वं भुक्तं पश्चात् वसुज्झितं त्यक्तम् । भोजनोत्तरं त्यक्ते अन्नादौ ।

भुक्ति स्त्री भुज-क्तिन् । १भोजने २रथादिवाहानां रथ्यादिषु गमने ३भोगे च "आगमो निष्फलस्तस्य भुक्तिः स्तोकापि यत्र नो" इति श्रुतिः । भुक्तिप्रामाण्यनिर्णयादिकम् आगमशब्दे ६१४४पृ० ८अ० । अत्र